

Einar Østmo & Marianne Vedeler

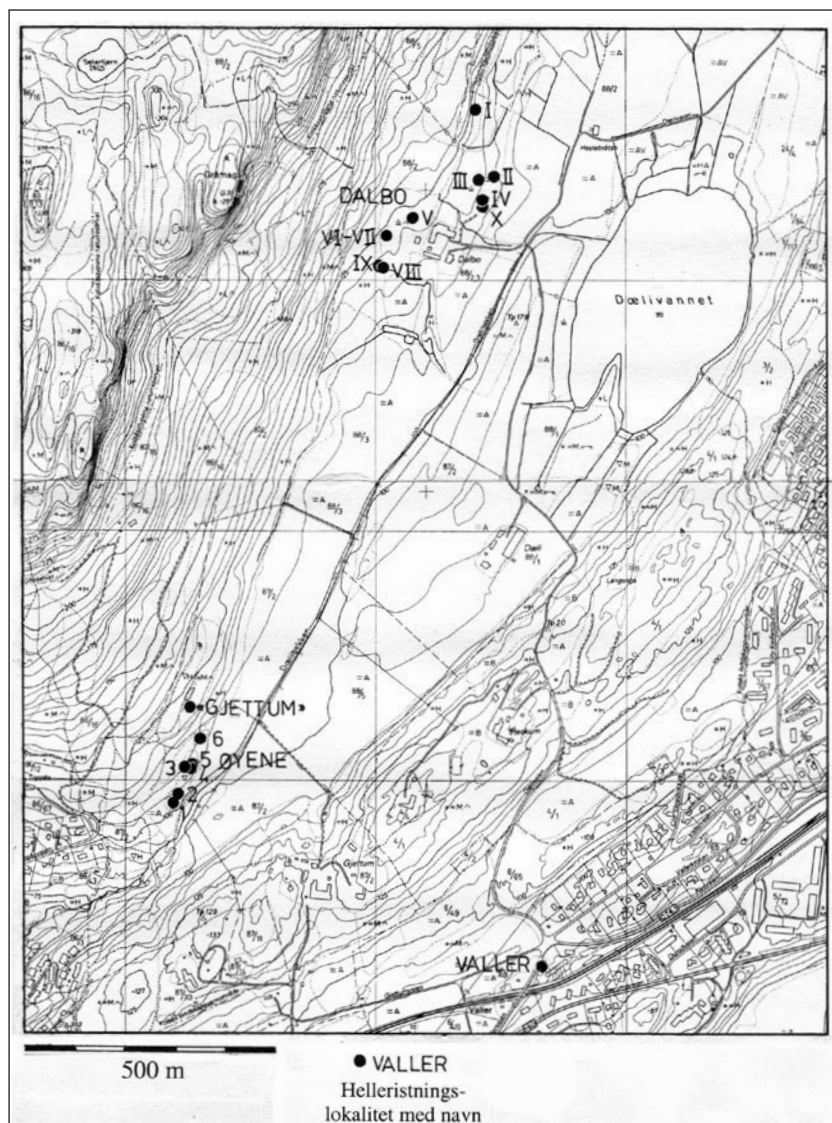
Helleristningene på Gjettum i Bærum

Helleristningene i Bærum ble oppdaget forholdsvis sent. Et par-tre skålgropfelt finnes ved Bjerkelunden på Grav, på Valler og i Lommedalen (hvor det også finnes et lite figurfelt), men ellers er det ristningsfeltene i sørøstlia nedenfor Kolsås som har fått mest oppmerksomhet. De mange feltene på Dalbo ved Dæli ved Kolsås ble funnet fra 1959 og fremover. På Gjettum, en kilometers vei lenger sør, var det inntil nylig bare kjent ett lite felt som ble funnet midt på 1970-tallet.

Dalboristningene har vist seg å ha mange interessante trekk, både når det gjelder dateringen av de i hovedsak sene bildene, og ikke minst når det gjelder figurenes betydning for skipshistorien (Østmo 1990, 1991, 1992, 2003, 2006; Kaul 1998, 2003). Helleristningshuggingen i Bærum har blitt beskrevet som en egen tradisjon med tyngdepunkt i tidlig jernalder, på flere måter forskjellig fra den langt videre utbredte huggingen av helleristninger som foregikk i bronsealderen.

På en slik bakgrunn knytter det seg atskillig spenning til undersøkelsen av flere, tidligere lite kjente ristningsfelt i det samme strøket. Det vil være av stor interesse å se hvilke muligheter de nye feltene gir for datering og tolkning når de stilles sammen med det som er kjent fra før.

De nye funnene ligger på Gjettum, omtrent en kilometer sør for Dalbo og i den samme sørøstvendte lia nedenfor Kolsås (Fig. 1). Her var det som sagt kjent ett lite felt fra før, publisert under gårdens navn ("Gjettum", Østmo 1990:46 ff og 161). For å skille mellom gårdsnavnet og navnet på ristningslokaliteten skriver vi her "Gjettum" når det er ristningslokaliteten som menes, og sløyfer anførselstegnene når det gjelder gårdsnavnet. Ved registrering for fylkeskommunen i 1994 fant Susan E. Andersen fem tidligere uregistrerte helleristningsfelt like i nærheten. Hun laget enkle skisser av de figurene hun så, men foretok ikke noen mer inngående undersøkelse av dem (lok. nr. 78556 i fornminneregisteret, benevnt a-e i Andersens registrering). I 2004 og 2005 undersøkte forfatterne lokaliteten nærmere, og fant mange nye figurer og ytterligere ett felt. Etter dette er i alt seks helleristningsfelt kjent i dette strøket i tillegg til det tidligere beskrevne som ligger litt lenger nord og oppe i lia. De seks feltene vil her bli omtalt som Øyene 1-6, regnet sørfra og nordover (Fig. 1). Det kan ellers være grunn til å håpe at det kan være enda mer å finne. En kampanje med sikte på å oppspore alle mulige helleristningsflater i dette strøket vil imidlertid bli svært omfattende, blant annet fordi terrenget er nokså overgrodd, og det har ikke vært realistisk å gjennomføre i denne omgang. Øyene er et tradisjonelt navn på de bergskjærene som ligger i terrenget her, etter hva eieren av Gjettum, Petter Steen, har fortalt.

Figur 1. Beliggenhet for helleristningene på Gjettum, Dalbo og Valler i Bærum.
Grunnlag: Økonomisk Kartverk CM 045-5-1 og 3.

I denne artikkelen vil vi gjøre rede for de nye funnene, med forslag til datering og noen kommentarer om kulturhistoriske forhold. Vi har også tatt med en forholdsvis detaljert beskrivelse av feltene nedenfor. Det er en verdifull tradisjon i arkeologi å publisere slike kataloger, fordi man bare ved å uttrykke hva man ser kan bruke iakttagelsene som grunnlag for å formulere argumenter av verdi i en diskusjon av historiske forhold.

Undersøkelsen

Øyene 1-6 ble undersøkt i juli og august 2004 samt i september 2005 på tradisjonelt vis med opprensning og oppmaling i dagslys med kritt utrørt i vann og påfølgende undersøkelse med kunstig lys om natten (Fig. 2). Selv om undersøkelsen til dels foregikk i den lyse årstid, var nettene skyet og mørke nok til at lysundersøkelsen var hensiktsmessig. Det var særlig på

Figur 2. Øyene 6 oppkrittet. Foto: Einar Østmo.

Figur 3. Detalj fra Øyene 2. Foto: Marianne Vedeler.

Øyene 6 at kunstig lys førte til supplerende funn i forhold til dem som var sett i dagslys. I hovedsak er ellers figurene såvidt tydelig hugget at de synes godt også i dagslys (Fig. 3). Men det er et større problem at fjellet mange steder er så forvitret og oppsprukket at figurene av den grunn kan være vanskelige å identifisere sikkert - et problem som snarere er større i nattbelysning enn om dagen. Neste dag ble ristningene tegnet av med svart sprittusj på plast (byggfolie) som ble spent over feltene. Kalkeringsarbeidet på Øyene 1, 2 og 6 ble utført av begge forfatterne så å si fra hver sin ende av feltene, og resultatet gjennomgått og kontrollert i fellesskap. På denne måten mener vi å kunne gå god for kalkeringene som et fellesprodukt, men det kan allikevel i prinsippet ikke utelukkes at individuelt betingete forskjeller kan prege enkelte av gjengivelsene. Øyene 3-5 er bare undersøkt av Einar Østmo.

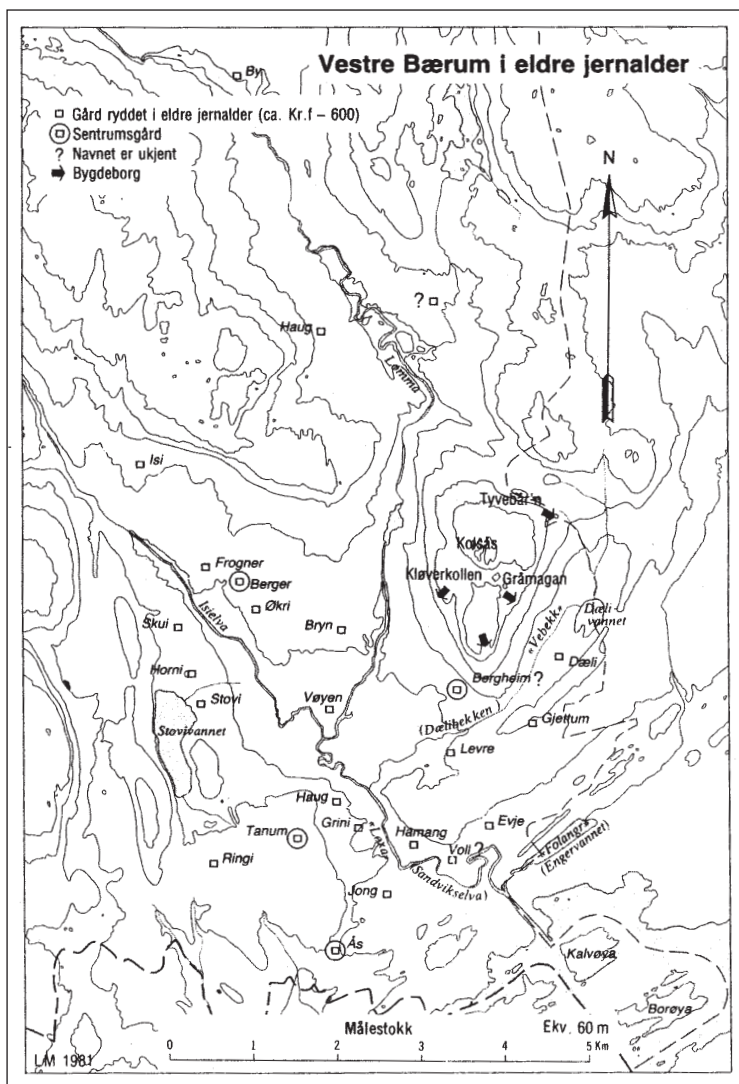
Øyene 1-5 var til dels dekket av et tynt lag gresstorv som i hovedsak kunne rulles til side og legges på plass igjen etter undersøkelsen. Det er i den forbindelse grunn til å tvile på om tildekking med gresstorv her er noen særlig fordel for bevaringen av ristningene; det var mange tegn på at røtter av gress, urter og små busker og trær har anrettet stor skade på feltene, og fortsetter å gjøre det.

Miljøet rundt ristningene

Bærum er ikke rik på funn fra bronsealder og førromersk jernalder, men her er bygda på linje med de fleste andre strøk på Østlandet. Fra yngre bronsealder er det riktignok gjort noen funn. Det fine smykkefunnet fra Hamang fra yngre bronsealder har lenge vært kjent (C. 5092-93, halsring og fibula fra periode V), likeså en løsfundet celt (holkøks) fra Høvik jernbanestasjon, fra periode V-VI (C. 13335). Nylig, i 2002, er det undersøkt en gravrøys på Jong med to begravelser hvor det lå barberkniver, trolig fra periode V-VI; ved gravrøysa ble det også funnet en helleristningsstein med gjengivelse av et fotsålepar (C. 52856-63) (Simonsen og Grindkåsa 2003; Grindkåsa 2004). I tillegg finnes det en del steinøkser og andre steinsaker av sene typer som iallfall delvis kan være fra bronsealderen, selv om de nok hovedsakelig er eldre enn de metallfunnene vi har nevnt. Til sammen viser disse funnene tydelig at Bærum hadde sin plass i bronsealderkulturen ved kystene rundt Oslofjorden, særlig i yngre bronsealder. Men bygda er foreløpig tom for funn fra førromersk jernalder. Liv Marthinsen og Harald Winge har imidlertid foreslått at den eldste bosetningskjernen i vestre Bærum må ha ligget i området mellom elven Lomma og Dælivann (Marthinsen & Winge 1983:51-53). Denne opphavsgården skulle i så fall være splittet opp ved begynnelsen av eldre jernalder. Det er særlig navnene og topografien som kan tyde på at gårdene Levre, Gjettum, Fleskum og Dæli ble skilt ut fra denne eldre gården (Fig. 4). Helleristningsfeltene på Øyene ligger akkurat i dette området mellom Lomma og Dælivann, i dag under Gjettum gård. Med datering til tidlig jernalder er det fristende å knytte helleristningene på Dalbo og Gjettum til en slik tidlig gårdsbosetning på en eller annen måte.

Teknikk

Alle helleristningene på Øyene er hugget med grov eller løs teknikk på samme måte som på Dalbo og enkelte andre steder på det indre Østlandet (iallfall Bingsfoss i Sørums, Akershus (Østmo 1990:65) og Hvittingfoss, Kongsberg, Buskerud (*ibid*:22 ff)). På enkelte figurer, særlig på Øyene 6, er huggesporene til dels enda løsere og mer enkeltstående enn det som er vanlig på Dalbo. De enkelte huggespor står klart og tydelig så sant de ikke er forvitret. Bunnan av huggemerkene er enkelte steder relativt rund, andre steder markert kantete (jfr. Fig. 3).

Figur 4. Vestre Bærum i eldre jernalder, etter Marthinsen & Winge 1983:55.

Dybden og til dels formen gjør at det er vanskelig å tenke seg at merkene kan ha vært laget med steinredskap. Det ser snarere ut til at det kan være brukt metallredskap, kanskje en hammer, hakke eller lignende med nokså spiss ende, noe som kunne være med på å forklare den upresise plasseringen av de enkelte huggespor. Eventuelt kunne man tenke på en meisel med spiss ende, men da blir den uryddige teknikken vanskeligere å forklare.

På dette felles grunnlaget varierer allikevel teknikken en del. Merkene, eller furene i den grad merkene danner slike, kan være mer eller mindre dype, og presisjonen i huggingen kan også se ut til å variere en del. Slike forskjeller er det kanskje lettest å forklare som resultat av at forskjellige kunstnere har vært i virksomhet.

Den upresise teknikken kan oppleves som ufullkommen i forhold til de nesten skulpturalt utformede furene som kan finnes andre steder, fremfor alt i Østfold, Båhuslen og Skåne. Men den teknikken som er brukt på Gjettum og Dalbo gir opphav til et eget uttrykk som vi gjerne kan si gir ristningene et eget, levende preg.

Datering

Ved dateringen av Gjettumristningene kan det være rimelig å sammenligne med dem på Dalbo. Spesielt for Dalboristningene i forhold til ristninger de fleste andre steder er at det er mange konkrete forhold som tyder på at figurene der, og spesielt skipsfigurene, er hugget over tid. Tiden har vært lang nok til at det har foregått en utvikling av måten båtene er fremstilt på, som dels kan skyldes endringer i de kunstneriske konvensjonene, og dels avspeile en utvikling i måten virkelige båter var konstruert eller ble brukt. Tydeligst er dette på det største feltet på Dalbo, Dalbo I med i alt 19 skipsfigurer. På grunnlag av hvordan forskjellige trekk er kombinert på de enkelte skipsfigurene, og med støtte i fordelingen av figurene på bergflaten på Dalbo I, har det latt seg gjøre å oppstille en rekkefølge for de mest karakteriserende elementene skipsfigurene på Dalbo består av. Denne rekkefølgen er publisert i forskjellige versjoner; den nyeste viser hvordan de enkelte trekk hyppigst opptrer i denne rekkefølgen (sml. Østmo 2003:16, Fig. 8):

”Grener” på stevnene
Todelte stevner
Mange (minst 5) mannskapsstreker
Få (høyst 4) mannskapsstreker
Minst én lukket (løkkeformet) stevn
Styreåre
Ingen mannskapsstreker

Denne kronologien har gitt grunnlag for vurdering av den tidlige jernalderens skipshistorie i Norden (Kaul 1998:109 f; 2003:192 ff; Østmo 2006).

Så å si alle som har studert skipsristningenes kronologi ser ut til å være enige om at de asymmetriske, og ofte ganske fantasifullt fremstilte skipsfigurene fra yngre bronsealder ble avløst av en annen form på yngre ristningsfelt. Det er figurer som karakteriseres ved symmetrisk, gjerne lett bøydd skrog og tilnærmet parallelle kjø- og relingsforlengelser som fortsetter uten noen skarp overgang fra skroget (se Kaul 1998:104). Typen tilsvare nærmest Mikkelsborgtypen etter Sverre Marstrander (1963:156). En lignende type finnes også i andre typologiskjemaer for helleristningsskip (type H med ”to framspringande stamnar i begge endene”, Sognnes 1990:70 f; sml. Sognnes 1987:80 ff; type A 4 ”tolinjet båt uten markert stavnovergang”, Mandt 1991:50).

Grunnlaget for absolutt datering av disse figurene er hovedsakelig sammenligning med bevarte båter, og da først og fremst Hjortspringbåten fra Als, datert til 390-200 f.Kr. (CalBC, etter OxCal v. 3.8 på grunnlag av 2240 ± 50 (K-5015; Tauber 1988:240; alle ^{14}C -dateringer oppgis med ett σ) (Rosenberg 1937; Kaul 1988; Randsborg 1995; Crumlin-Pedersen *et al.* 2003) og Nydambåten fra Nydam i Slesvig, dendrokronologisk datert til 310-320 e.Kr. (Bonde 1991).

Flere trekk ved Dalboristningene gir et senere inntrykk enn Mikkelsborgtypen. Det gjelder særlig det som er kalt "løkkeformete" stevner; kanskje også forekomsten av styreåre på enkelte figurer som snarere kan sammenlignes med de senere fartøyer av Nydambåtens type, og tendensen til (ny) asymmetri som finnes på de figurene som har løkkeformet stevn bare i én ende. Roingen som finnes på en figur på Dalbo, er også et slikt trekk (Østmo 2003). Disse forhold skulle tilsa en datering av mye av Dalbosekvensen til en senere tid enn Hjortspringbåten, men samtidig klart før Nydambåten med dens spisse stevner. Førromersk jernalder er den dateringen det har vært mulig å samle seg om, frem mot vår tidsregnings begynnelse.

De av Gjettem-feltene det er lettest å kommentere kronologisk, er nok Øyene 4 og 6 med deres mange skipsfigurer (Fig. 8 og 10). Man kan særlig legge merke til at de trekk som kan oppfattes som sene på Dalbo, stort sett ikke finnes på Øyene 6. Det gjelder slike ting som løkkeformete stevner, med en mulig reservasjon for figur nr. 2, og det gjelder fremstillinger av styreårer, som det ikke ser ut til at vi har på Øyene 6. Mangelen på mannskapsstreker på alle figurene unntatt nr. 6 er til gjengjeld et sent trekk. Roårer har vi neppe, skjønt man kan lure på hva huggesporene i nedkant av nr. 22 skal forestille.

På den annen side går det kanskje an å hevde at Øyene 6 (og 4) må være hugget av flere forskjellige kunstnere, og kanskje over tid. Det er ikke så lett å være presis og konkret på dette punktet, men de forskjellige skipsfigurene har til dels ulike visuelle uttrykk. Generelle likheter i linjeføringen kan gjøre det rimelig å stille nr. 6 og 13 sammen, og kanskje nr. 17 og 22, selv om dette på ingen måte kan sees som noen bindende tolkning. Formspråket i nr. 2 og 6 er så forskjellig at det er fristende å tenke seg at de kan ha vært hugget av forskjellige kunstnere. For seg selv står vel nr. 21. Når det gjelder de øvrige figurene på feltet er det neppe mulig å komme med begrunnede kommentarer i det hele tatt.

Skipsfigurene på Øyene 6 er for det meste av den symmetriske formen. Et unntak gjelder nr. 13, men det kunne kanskje tenkes at den er ufullstendig. Noe lignende gjelder nr. 21. Nr. 2 er også asymmetrisk og har høyt oppsvingt kjølførlengelse og stevn i nordenden, men kanskje dette har å gjøre med figurens plassering på berget. Nr. 6, 17, 18 og 22 kan alle betraktes som symmetriske figurer av den form som var vanlig på overgangen til førromersk jernalder. Dette er derfor det forslag til datering av Øyene 6 som vi blir stående ved, i hovedsak tidligere enn ristningene på Dalbo.

Det neste feltet med skipsfigurer mot sør, Øyene 4, inneholder også figurer med todelte stevner, men dessuten en figur med løkkeformete stevner, og representerer for såvidt et senere stadium enn Øyene 6. Verdt å merke seg er i denne sammenheng kanskje også det som ser ut som en styreåre, kanskje til og med en forre styreåre, på figur nr. 1. Det er dermed i det minste tenkelig at Øyene 4 i hovedsak er et yngre felt enn Øyene 6.

Øyene 3 (Fig. 7) har også et yngre preg, siden den ene skipsfiguren har løkkeformete stevner.

Øyene 2 (Fig. 6) kan ha blitt hugget til forskjellige tider, som overskjæringene mellom fotsålefigurene nr. 5 og 7 og skipsfiguren nr. 3 kan tyde på. Hvor lang tid som er gått mellom huggingen av skipsfigurene og fotsålene er vanskelig å si, men man vil vel helst tro at det må være gått såvidt lang tid at de eldste figurene har mistet noe av sin betydning, slik at berget kunne oppfattes som "ledig" - selv om andre oppfatninger av forholdet også kan tenkes. Skipsfiguren er ellers såvidt kraftig forvitret at det er usikkerhet om enkelte av detaljene i utformingen, men iallfall i nord ser den ut til å ha hatt en løkkeformet stevn; kanskje har

den hatt det i sør også. Dermed kommer den på linje med ristningene på Dalbo og bør som dem dateres til et stykke ut i førromersk jernalder. I hvilken grad dette gjelder for de øvrige figurene på feltet er mer åpent. Vi har den rufsete huggestilen å peke på, som både her og på feltene ellers i dette strøket bidrar til å skape et visst inntrykk av enhet som igjen kan bety en forholdsvis enhetlig datering.

Disse synspunktene må også gjelde for Øyene 1 (Fig. 5). Den skipsfiguren som finnes der (nr. 4) er ellers så egenartet at man nok bør være forsiktig med å kommentere den. En viss mulighet for at den faktisk fremstiller en båt med spisse stevner på jernaldermaner skal allikevel ikke være uvent, i så fall bør dateringen tidligst bli romertid. Figuren har allikevel først og fremst en uvanlig form, noe som både gjelder selve skroget og kombinasjonen av mannskapsstreker og små skålgroper inne i skroget, så den er ikke så lett å plassere innenfor et tradisjonelt kronologiskjema.

På Dalbo, spesielt på Dalbo 1, kan det tenkes at skipsfigurene er hugget inn ved spesielle anledninger; det er tidligere foreslått (med alt mulig forbehold for alle usikre forhold) at omtrent én gang pr. generasjon kunne passe noenlunde med de kronologiske forholdene (Østmo 1990:136 f). Selv om det er forbundet med atskillig usikkerhet å se en like klar tendens for ristningene på Gjetsum, kan de syv feltene der også se ut til å være hugget til ulik tid. Det eldste er trolig Øyene 6 som kan være fra overgangen fra yngre bronsealder til førromersk jernalder, mens Øyene 4, "Gjetsum" og Øyene 2 alle har likheter med Dalboristningene som kan bety at de er jevngamle med dem og skal dateres til førromersk jernalder. Øyene 1 tilhører som nevnt kanskje siste fase av helleristningshugging i romertid.

Dette legger til rette for at Øyene-feltene tross alt kan tenkes å danne en sekvens nordfra og sørover. Selv om flere forhold som vi har sett kan tyde på at flere av disse feltene hver for seg er hugget over tid, kan de typologiske forholdene ved skipsfigurene synes å danne en rekkefølge, fra løst hugne, nærmest symmetriske skipsfigurer med åpne, todelte stevner i nord, via figurer med løkkeformete stevner og i ett tilfelle styreåre, til den særpregete og etter alt å dømme sene figuren på Øyene 1 i sør.

På Dalbo var det mulig å spore en viss tendens til at antallet mannskapsstreker avtok med tiden. Dette er mer usikkert på Gjetsum, selv om vi kan legge merke til at skipsfiguren på det nordligste feltet, "Gjetsum", har 13 mannskapsstreker, og at den figuren på Øyene-feltene som har flest, dvs. 9-10 mannskapsstreker, finnes på det nordligste og trolig eldste av dem, Øyene 6, samt at antallet mannskapsstreker på de skipsfigurene på hvert felt som har flest av dem, synker når vi beveger oss sørover - til 5-10 på Øyene 4, åtte på Øyene 3 og 2, og seks på Øyene 1. Samtidig rommer de antatt eldste feltene flere figurer som ikke har mannskapsstreker i det hele tatt, så helt entydig er ikke dette bildet.

Hvis vi sammenligner disse figurene med dem på Dalbo, kan det kanskje hevdes at skipsfigurene på Øyene 6 kan være like tidlige som, ja, kanskje eldre enn de eldste figurene på Dalbo, mens den på Øyene 1 kan være den yngste figuren av alle som er funnet i dette strøket. Det betyr i så fall at den hypotetiske sekvensen på Gjetsum både begynte før og sluttet senere enn den på Dalbo. Tidsmessig kan vi ha å gjøre med et spenn som rekker helt fra yngste bronsealder til romersk jernalder.

Tolkning

Tolkning av helleristninger kan bety mange ting. I alminnelighet kan man si at det handler om å beskrive deres plass og betydning i kulturhistorien. For det første er det spørsmål om å forstå hva figurene faktisk forestiller, dvs. hvilke motiver som er fremstilt. Dette kan være vanskelig nok, men fortøner seg allikevel enkelt i forhold til å foreslå en forklaring på mulige sammenhenger mellom motivene og hvilken rolle helleristningene kan ha hatt i de samfunn og for de mennesker som laget dem. Det stopper heller ikke der, for vi må også ta i betraktning andre enn helleristningskunstnerne selv. De fleste mennesker, må vi tro, laget ikke helleristninger, men kan likevel ha hatt et forhold til dem, så å si som publikum.

Det kan tenkes at vi bør passe oss for å tildele helleristningene en altfor storartet rolle. Riktignok har vi nok rett til å si at det er nedlagt atskillig omhu i å hugge dem, og huggingen er helt klart ofte gjort av begavede kunstnere. Motivinnholdet er dessuten konsistent - visse, bestemte motiver dominerer og må reflektere et bevisst utvalg hos dem som laget ristningene. Men det kan samtidig ha eksistert mange bilder i mer forgjengelige materialer, bilder som kanskje spilte en like stor rolle som helleristningene i sin tid. Fra bronsealderen og den eldste jernalderen i Norden finnes det enkelte sjeldne eksempler på bilder utført i treskurd, som f. eks. tresakene fra Høstad på Byeneset i Sør-Trøndelag (Marstrander 1967), og på metallarbeider med bilder. Vi kan tenke på bronsealderens smykker og barberkniver, som ofte er forsynt ikke bare med dekorative mønstre, men også med figurgjengivelser (sml. Kaul 1998), - for ikke å snakke om den eksotiske Gundestrupkjelen (Jensen 2003:206 ff med referanser), ting som i glimt viser at fortiden var rikere på bilder enn selv de tallrike helleristningene gir inntrykk av. Bilder i tekstil må vi også kunne tenke oss; til og med veggmalier kan tenkes å ha eksistert (Thrane 1979). Det er viktig å være klar over at helleristningene bare er et fragment av en fortidig billedverden, bevart til vår tid fordi de er laget i et så holdbart materiale.

Helleristningene på Gjettrum kaller vel tross alt heller ikke på de mest høytflyvende og vidtfavnende utlegninger om tolkningsmulighetene. Men vi bør se litt nærmere på hvordan de kan påvirke vårt syn på helleristningenes plass innenfor det sentrale og nordlige Østlandets kulturhistorie på overgangen fra bronsealderen til jernalderen.

Noe som karakteriserer bronsealder- og jernalderistningene på Østlandet nord for Østfold og Vestfold, er den sporadiske forekomsten av dem. De kjente ristningene er såvidt få og spredte at man ikke egentlig kan snakke om noen sammenhengende tradisjon for å lage helleristninger i dette området i det hele tatt; de få lokalitetene som finnes, kan heller betraktes som sporadiske tilfeller med rot i fastere skikker andre steder. Men tilfeller av denne art forekom tydeligvis gjennom hele den tiden da slike helleristninger ble laget i Norden, helt fra periode I i eldre bronsealder (Østmo 1990).

I tillegg til de ristningene som finnes på Blindern i Oslo, er det først og fremst i Bærum at det har eksistert en mer sammenhengende, lengre tradisjon for å hugge helleristninger på det nordlige Østlandet (vi ser da bort fra rene skålgropristninger som det finnes mange av, men som ganske sikkert utgjør en egen tradisjon). Dette sto klart nok etter funnene av ristningene på Dalbo, og blir nå styrket ved de nye funnene på Gjettrum. Stedene ligger så nær hverandre i den samme solvarme lia i sørøstskråningen nedenfor de bratte stupene på Kolsås at vi uten videre må kunne si at de har landskapet og miljøet som felles forutsetning.

Det er dessuten mange felles trekk i huggeteknikken, som vi har vært inne på tidligere, og i motivutvalg og utforming av bildene. Det dominerende motiv på Gjøttum som på Dalbo er skipsfigurene, fulgt av fotsåler; i forhold til dem er andre motiver sjeldne og kan nesten oppfattes som et slags supplement. Dette fremgår av følgende oversikt, som ikke omfatter fragmentariske linjestumper og punkter eller punktsvermer.

Tabell. Identifiserte ristningsmotiver på Dalbo og Gjøttum, Bærum.

	Dalbo	Gjøttum
skip	39	16
kretstegn	2	
fotsåler	14	7
skålgroper	17	8
usikkert tolkede figurer	14	13

Det er slående at andelen usikkert identifiserte figurer er forholdsvis mye større på Gjøttum enn på Dalbo. Tallene for Gjøttum er i det hele tatt noe usikre fordi det kan være tvil om identifikasjonen av flere av figurene. Det er ikke utenkelig at det skjuler seg flere skipsfigurer blant dem som her er ført opp som usikre. Forresten er det å si at seks av de åtte skålgropene som er oppført er integrert i skipsfiguren nr. 4 på Øyene 1, og vel skal oppfattes som en del av den figuren.

Det forholdsvis store antallet tofurete skipsfigurer er et trekk som skiller ristningene på Gjøttum fra dem på Dalbo, der det bare finnes to slike figurer. Huggestilen er også til dels noe annerledes selv om den grunnleggende teknikken er den samme, særlig på det største feltet (Øyene 6), hvor den iallfall delvis er enda mye løsere enn på Dalbo. Disse forskjellene kom som en overraskelse, fordi det lille feltet som var kjent fra før på "Gjøttum", stort sett lignet dem på Dalbo.

Det er like fullt stor overensstemmelse mellom Dalbo og Gjøttum. Bare ett motiv, det fåtallig representerte kretstegnet, finnes bare på ett av stedene. Skipsfigurene dominerer begge steder, og noen rikdom på motiver som kan sammenlignes med den vi finner i de riktig rike miljøene, som i Båhuslen og Østfold, er det ingen tegn til. Hvis helleristningshuggingen, slik det ser ut til, har strukket seg over mange generasjoner her ved foten av Kolsås, så har den vært preget av en stedig, streng kunstnerisk konservatisme.

Et vanskelig spørsmål er om båtfigurene skal oppfattes som bilder av båter - virkelige eller tenkte - eller om de er symboler eller til og med virkelige tegn med konvensjonell betydning. I det siste tilfellet kunne det til og med tenkes at de ikke refererer til båter i det hele tatt, slik bokstaver ikke lenger refererer direkte til de ting de en gang forestilte.

Av egentlige tegn vil man vel imidlertid vente en høy grad av enhetlighet i utformingen, som en refleks av selve tegnfunksjonens konvensjonelle karakter. Båtfigurene på Gjøttum og for den saks skyld Dalbo kjennetegnes istedet av variasjon. Trolig kan man derfor se bort fra å oppfatte figurene som tegn med en slik konvensjonell betydning fjernt fra selve motivinnholdet. En semiotisk vurdering av figurene er imidlertid svært problematisk, ikke minst fordi det er vanskelig å sette figurene inn i en klar samfunnsmessig kontekst. Variasjonen i utformingen av figurene kan i seg selv være gjenstand for tolkning og utvilsomt forklares på mange forskjellige måter. Det kan f. eks. tenkes at de ulike båtfigurene representerer forskjellige båttyper, men det kan også tenkes at forskjellige kunstnere har hatt forskjellige måter å avbilde båter på - og

det kan ha eksistert ulike konvensjoner for utforming av figurene, for eksempel til forskjellig tid. Ingen av disse forklaringene utelukker hverandre heller, tvert imot kan alle tenkes å ha vært operative samtidig. Alt i alt vil vi imidlertid holde fast på at båtfigurene først og fremst er bilder av båter.

Seks av figurene på Øyene og én på "Gjettrum" kan oppfattes som fotsåler. Betegnelsen "fotsåler" er i seg selv tolkningsbærende (Mandt Larsen 1972:16). Den har vært brukt både om figurer som likner en naken fot med tær og om figurer med en utforming som mer likner et avtrykk av sko. Marstrander har forsøkt å skille mellom disse ved å kalle dem henholdsvis "fotbladfigurer" (med tær) og "fotsålefigurer" (Marstrander 1963:223). Gro Mandt antyder muligheten for at fotsålefigurer uten tær ikke nødvendigvis representerer føtter i det hele tatt (Mandt Larsen 1972:16).

Helleristningsfeltene på Øyene ligger alle sammen i en slak skråning mellom dyrket mark i dalbunnen og bratt skråning i lia opp mot Kolsås. Hvis vi ser dem nedenfra har alle unntatt to skipsfigurer kjølen ned. Alle fotsålefigurene derimot har tådelen vendt nedover, mot sørøst, som om føttene var på vei nedover skråningen mot bunnen av dalen. Det er i alt seks fotsålefigurer på Øyene 1-6. Alle er i "naturlig" størrelse, det vil si innenfor det som er vanlig for menneskeføtter. To av fotsålene på Øyene 2 har såkalte "tverrstropper", to har ikke. På Øyene opptrer fotsålene ikke i par, men som enkeltstående representasjoner av føtter. De kan tolkes som, regnet fra sør, usikker, venstre fot, venstre fot, høyre fot, venstre fot, venstre fot. På Dalbo opptrer fotsålene derimot ikke enkeltvis, men i par. På Dalbo II finner vi to par tett sammenstilte fotsåler (Østmo 1992:13). Ett av parene (figur 6) er hugget over (eller er det under?) en enfuret skipsfigur som kan minne om Øyene 6 nr. 13. På Dalbo vender imidlertid føttene mot nord, i samme retning som skipsfiguren, og ikke på tvers av denne som på Øyene.

Denne figurtypen har fått navnet "fotsåler", men likner i virkeligheten mer på sko, eller hosekledte føtter, med sine brede former og mangelen på tær. Det er også interessant å merke seg at de såkalte tverrstroppene er plassert på bakre del av foten og ikke på fremre del som ville være naturlig dersom de skulle representere en fotsøm i for eksempel en hose. På fotsålefigurene på Dalbo har begge "skoparene" også tverrstropper, og også her er disse plassert i bakkant mot hælene. Erik Schia har pekt på fotsåleristninger med tverrstropper som mulige bilder av sko av en type som det er funnet ett bevart eksemplar av i en myr i Sømna i Nordland, radiologisk datert til førromersk jernalder (Schia oppgir verdien 365 ± 295 calBC, T-3502) (Schia 1986:67). Sømnskoen har nettopp hatt en (eller to) stropper surret under foten, og synes forsåvidt å kunne gi en akseptabel forklaring på fotsålefigurene på helleristningene. På skoen fra Sømna er imidlertid også stroppene plassert under fremre del av fotsålen. Dette er en funksjonell plassering av stropper som neppe ville kunne sitte på plass dersom de skulle surses rundt hælen. Det kan dermed stilles spørsmål om relevansen av å tolke slike tverrstropper som direkte gjengivelser av "skostopper". Hva "fotsålefigurene" representerer i en større sosial kontekst vil vi ikke berøre her, til det er holdepunktene for få og konteksten for fragmentert.

Fotsålefigurer er oftest funnet sammen med andre figurer på fast fjell, men også i enkelte tilfeller på løse steinblokker. En av de få slike forekomstene på løs stein er som nevnt funnet på Jong i vestre Bærum, bare noen få kilometer fra Gjettrum, i sammenheng med en gravrøys fra yngre bronsealder (Simonsen & Grindkåsa 2003; Grindkåsa 2004)

Foruten de noenlunde sikkert identifiserte bildene rommer helleristningene på Gjetsum også som vi har sett et uvanlig høyt tall figurer som det kan være tvil om tolkningen av. I noen tilfeller kan dette skyldes at figurene nå er forvitret. Andre ganger får man mistanke om at det man ser bare er en påbegynt figur, et forsøk som ikke er fullført. Men det er også flere eksempler på sammensatte, forseggjorte figurer som det er vanskelig å se hva forestiller.

I alle slike tilfeller er det nok fornuftig å legge vekt på at tolkningsforslag må begrunnes på akseptabelt vis for at de skal ha noen verdi, ved å henvise til teoretiske, logiske eller empiriske forhold. Ofte kan det skje med henvisning til større eller mindre grad av likhet med lettere identifiserbare figurer. På Øyene 6 er det for eksempel flere figurer som kan tenkes å forestille skip, delvis fordi skipsfigurer dominerer på dette feltet ellers. Hadde figurene stått alene, kunne en slik tolkning være vanskeligere å opprettholde.

Det finnes også kompliserte og forseggjorte figurer som vi ikke uten videre kan si hva forestiller, f. eks. Øyene 2 nr. 13, Øyene 5 og Øyene 6 nr. 4, 8, 9 og 16. De er alle forsøkt beskrevet så forutsetningsløst som mulig i beskrivelsesavsnittet nedenfor. Øyene 5 kunne riktignok tenkes å være en menneskefigur, basert på en viss likhet med figurer som er tolket på den måten andre steder, f. eks. på Vestlandet (jfr. Hagen 1970:60 med et eksempel fra Vingen i Bremanger). Men inntil vi får noen bedre begrunnede forslag til tolkninger av slike usikre figurer, er det nok best å avstå fra ytterligere betraktninger som vanskelig kan bli annet enn luftige spekulasjoner.

Avslutning

Ristningene på Øyene føyer nye trekk til det bildet vi kan danne oss av helleristnings-tradisjonen i Bærum og av helleristningskunsten i eldre jernalder. Ristningene antyder at tradisjonen begynte tidligere og varte lenger enn vi tidligere hadde grunn til å tro. De styrker imidlertid også inntrykket av at det er én, sammenhengende tradisjon vi har å gjøre med, siden det, variasjonene til tross, er så mange overensstemmelser både når det gjelder beliggenhet og plassering i terrenget, motivutvalg, utforming og teknikk.

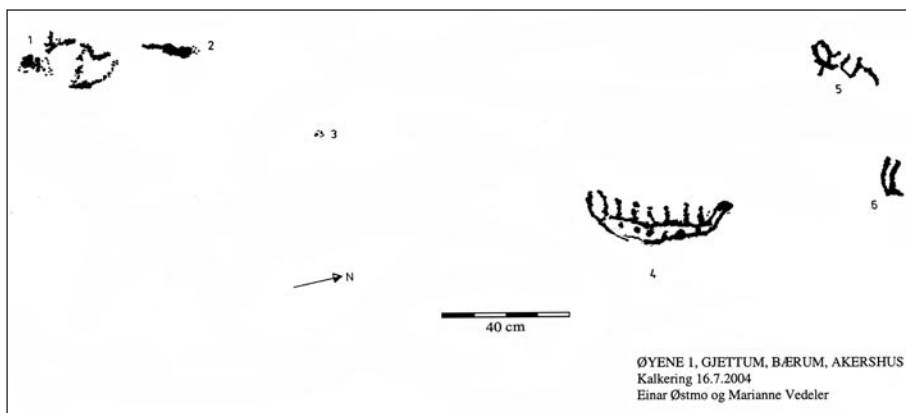
Funnene gir også håp om at det kan være mer å finne. Det ville ikke være overraskende om det er blitt hugget atskillig flere bilder enn dem vi hittil har funnet, og i det nokså overgrodde terrenget kan det godt tenkes at det skjuler seg flere slike små ristningsfelt under torven - selv om erfaringene tyder på at man bør holde seg til den røde sandsteinen, "Ringerikesandsteinen" som inngår i Etasje 10 i rekkefølgen av de sedimentene som Kolsås er bygget opp av (Dons 1977:25, 1996:28).

Beskrivelse av helleristningsfeltene på Øyene

Feltene Øyene 1-6 ligger mer eller mindre på én rekke i lia nedenfor Kolsås, vest for jordene i dalbunnen (Fig. 11). De følger den rødlig sandsteinen, "Ringerikesandsteinen".

Øyene 1 (Fig. 5)

Figurene finnes på en øst-sørøsthellende, oppsprukket sandsteinsbergflate som vanligvis er dekket av gresstorv. Oppsprekningen har flere steder skadet figurene, en prosess som kan se ut til å være aksellererende. Figurene beskrives sørfra og nordover. Hele feltet måler ca 2,8 x 0,7 m.

Figur 5. Øyene 1. Kalkering.

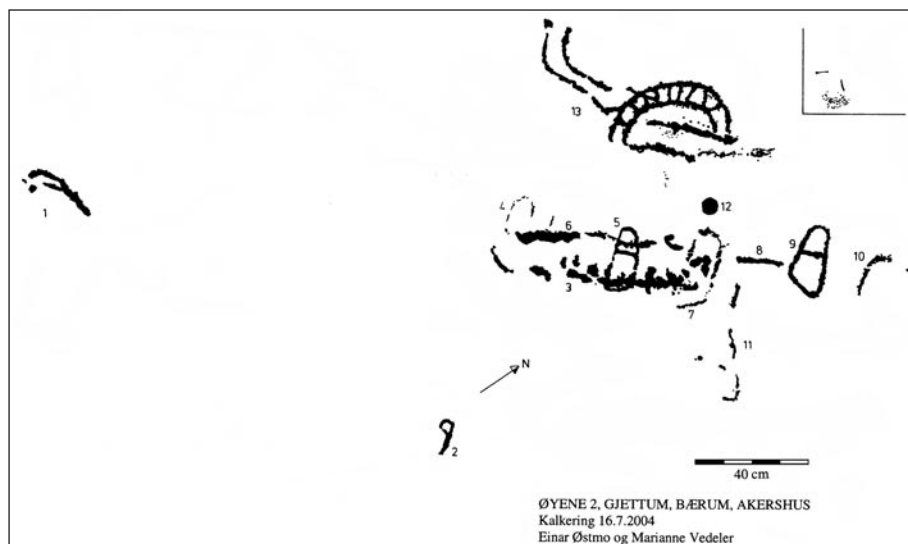
1. Sørligste figur. Uregelmessig figur som består av forskjellige buete linjestumper og løse punkter. St. m. 32 cm.
2. 10 cm nord for 1. Horisontalt (nord-sørgående) forholdsvis rett, bredt linjestykke. L. 19 cm.
3. 46 cm nordøst for 2. Nærmest rund prikkverm. St. utstr. 3 cm.
4. 85 cm nord-nordøst for 3. Tofuret skipsfigur. Åpen stevn i sør, lukket i nord. Seks mannskapsstreker, nr. 2, 3 og 4 fra sør med en liten skålgrop eller et punkt rett over. Inne i "skroget" finnes til sammen seks skålgroper, rett under mannskapsstrekene. L. 46 cm.
5. 48 cm nordøst for 4. Uregelmessig figur av buete linjestykker. Den sørlige delen har form som en løkkeformet skipsstevn med gren, av det slaget som finnes også på Dalboristningene, men figuren som helhet ser ikke ut som noen skipsfigur. St. m. 25 cm.
6. 22 cm øst for og nedenfor 5. Kløftet linje, eller to buete, konvergerende linjestykker som møtes i den nedre enden. Også denne kunne sies å ligne en skipsstevn, uten at det kan anses som en bindende identifisering. St. m. 14 cm.

Øyene 2 (Fig. 6)

Felt a i S.E. Andersens registrering (Andersen 1994).

Dette feltet ligger omlag 5 m nord for Øyene 1 på et lignende, øst-sørøsthellende sandsteinsberg. Øyene 1 og 2 er skilt ved en kløft eller renne i berget. Øyene 2 måler ca 3,3 x 1,6 m. Steinen er til vanlig dekket med gresstov, og fjellet er temmelig oppsprukket, kanskje både på grunn av frostprengning og røtter som har trengt ned i det forholdsvis porøse fjellet. Dette har skadet flere av figurene. Figurene på dette feltet er hugget med temmelig uregelmessige linjer, men linjene er i alle fall stort sett sammenhengende (i motsetning særlig til Øyene 6, se nedenfor). Figurene beskrives sørfra og nordover.

1. Sørligste figur. Kløftet linjestykke; den kløftete enden (sørenden) krummer på samme måte som flere av skipsfigurene på Dalbo og ellers på Gjettum, men det er ikke mulig å se at det har vært noe mer her. Dersom det er en skipsfigur, ligger den opp ned i forhold til fjellets helling. Figuren er skadet av en nordøst-sørvestgående sprekk i fjellet. L. 26 cm.

Figur 6. Øyene 2. Kalkering.

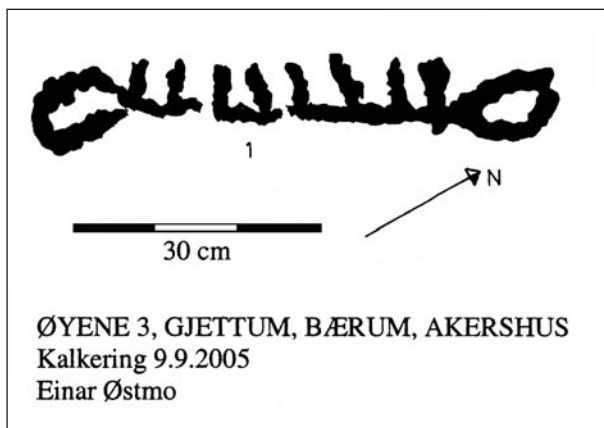
2. 148 cm nordøst for 1, lengst ned på feltet. Speilvendt P-formet figur. Figuren er skadet av sprekker i fjellet. L. 18 cm.
3. 52 cm nordvest for 2, 145 cm nordøst for 1. Enfuret skipsfigur. Figuren har kanskje hatt løkkeformete stevner i begge ender, men den i sør er nå så skadet av det oppsprukne fjellet at dette er usikkert. Den i nord er derimot sikker, selv om også den er skadet. Ca åtte mannskapsstreker er mulige å skjelve, selv om de er både uregelmessige av form og skadet. L. 77 cm.
4. 7 cm ovenfor, eller nordvest for, sørenden av 3. Svakt hugget og usammenhengende figur som mest sannsynlig er en fotsålefigur, uten stropp, vendende nedover. Noen svake huggespor nordøst for og ved siden av denne figuren kan kanskje antyde at her har vært et par fotsåler. L. 27 cm.
5. Krysser figur 3. Fotsålefigur med tverrstrupp, som avtrykk av venstre fot, vendt nedover. Figuren krysser skipsfiguren nr. 3 omtrent midt på, slik at skipsfiguren går over forpartiet på fotsålefiguren (tærne er ikke markert). Fotsålefiguren har grunnere furer enn båtfiguren, men ellers er det ikke mulig å si hvilken som er eldst av de to. L. 23 cm.
6. Delvis usammenhengende, noenlunde rett linje parallelt med skipsfiguren nr. 3 og ovenfor denne omtrent 10-11 cm fra kjøllinjen. Linjen er nokså ujevnt hugget (som figurene ellers på dette feltet) og flere steder skadet av sprekker i fjellet, men kan følges i 60 cm lengde.
7. Krysser figur 3. Fotsålefigur som avtrykk av venstre fot, ingen tverrstrupp er synlig. Figuren fremtrer nokså fragmentarisk, hovedsakelig på grunn av det oppsprukne fjellet. Figuren omslutter den nordlige, løkkeformete stevnen på skipsfiguren nr. 3. L. 30 cm.
8. 19 cm nordøst for 8. Langsgående, noenlunde rett linjestykke som kanskje kan sees som en fortsettelse av nr. 6. De to linjene er skilt fra hverandre av hælpartiet på fotsålefiguren nr. 7. L. 17 cm.

9. 2,5 cm nordøst for 8. Tydelig fotsålefigur med tverrstrøpp, avtrykk av høyre fot, peker nedover. Lengde 26 cm. Huggemerkene i denne figuren er noe spissere i bunnen enn de øvrige. L. 26 cm.
10. 12 cm nordøst for 9. Usammenhengende, krum linje. L. 19 cm.
11. Nedenfor sørenden av nr. 8. Usammenhengende linjestykker nedover (sørøstover) fjellet omtrent nedenfor sørenden av nr. 8, nederst avsluttet med en kort, horisontal strek. Grunt hugget. Samlet l. 41 cm.
12. 4 cm ovenfor og rett bak hælen på fotsålefiguren nr. 7. Skålgrop. Grovt, men tydelig og dypt hugget. Diameter 6 cm, dybde 1 cm.
13. Over figur 12, mot vest. Sammensatt figur, som muligens består av flere, kanskje innbyrdes uavhengige elementer. Sentralt er to parallelle, buete (nesten halvsirkelformete) linjer med ni tverrstreker mellom. Buen vender oppover på berget. Kordelengde 43 cm. Rett nedenfor buefiguren er to parallelle, uregelmessige, men noenlunde rette linjer med 7 cm innbyrdes avstand, henholdsvis 33 (den øvre) og 25 cm lange. Umiddelbart nord for den nedre fortsetter den i en sammenhengende linje som har mye mer punktvis karakter og en litt annen retning, 28 cm lang, slik at de to til sammen er 53 cm lange. På sørvestsiden av de parallelle, buete linjene er to andre, tilnærmedesvis parallelle linjestykker som buer og danner en myk vinkel sørvestover, oppover fjellet. Kordelengden på den lengste er 42 cm, på den kortere, øvre 28 cm. Dessuten finnes to kortere linjer som mer eller mindre forbinder disse vinkellinjene og de parallelle buene. Største utstrekning sørvest-nordøst 93 cm.

3,5 m nord for dette feltet finnes en formodentlig hugget prikksvorm med største utstrekning 10 cm. Ved siden av punktene er en 4 cm lang linje som kunne være spor etter at huggeredskapet glapp under huggingen.

Øyene 3 (Fig. 7)

Dette feltet ligger ca 45 m nord for Øyene 2, på et forholdsvis flatt, østhellende sandsteinssvaberg. Felt b i Andersens registrering (1994). Figuren er hugget med tydelig punktteknikk. Feltet måler ca 0,7 ganger 0,1 m.

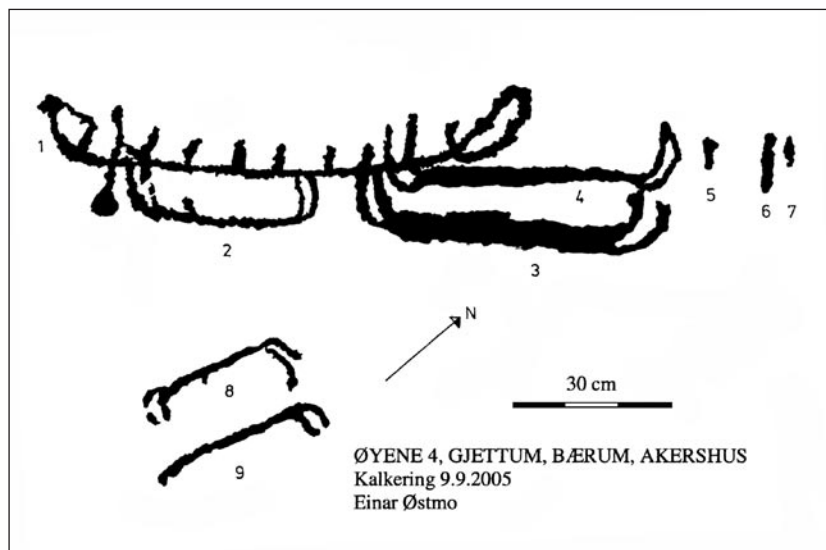

Figur 7. Øyene 3. Kalkering.

1. Enfuret skipsfigur med løkkeformete stevner og åtte enkle mannskapsstreker. Kjøllinjen er ikke helt sammenhengende. Et merkelig trekk som også er sett andre steder, er at stevnene "henger" litt i forhold til kjølen. L. 63 cm.

Øyene 4 (Fig. 8)

Feltet ligger ca 5 m nord-nordøst og litt nedenfor Øyene 3. Felt c hos Andersen (1994). Feltet er forholdsvis lite forvitret. Figurene er hugget med klar og tydelig, om enn litt uryddig punktteknikk. Feltet måler ca 1,2 x 0,65 m.

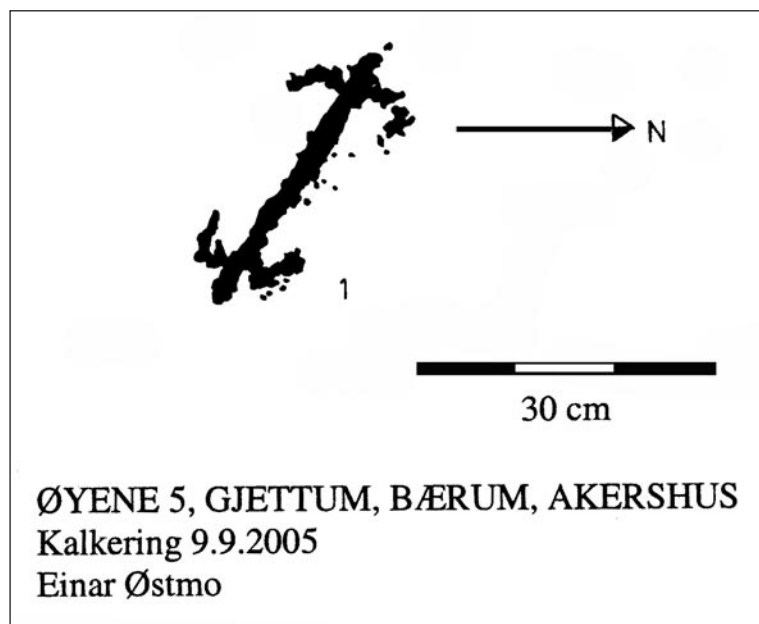
Figur 8. Øyene 4. Kalkering.

1. Lengst i sørvest. Enfuret skipsfigur med løkkeformede stevner. Stevnen i sør har et litt kantete preg som kan minne om Dalbo V nr. 3. Figuren overskjæres av eller overskjærer stevnene på tre av de andre skipsfigurene (nr. 2-4) på en slik måte at det kan være uvisst hvor mange streker som skal oppfattes som mannskapsstreker til denne figuren. Det er minst fem, men høyst ti mannskapsstreker. Den sørligste fortsetter på nedsiden av kjølen og ender i en blad- (eller kanskje hånd-)formet utvidelse som en styreåre; formen gjør det tenkelig at det er en forre styreåre som er fremstilt. L.93 cm.
2. Rett under nr. 1. Enfuret skipsfigur, trolig med løkkeformete stevner. Stevnene berører imidlertid figur nr. 1 slik at dette kan være noe usikkert. Muligens én mannskapsstrek. L. 36 cm.
3. Tofuret skipsfigur med todelte stevner og utfylt skrog. Sørstevnen krysser kjøllinjen på figur 1. Ingen mannskapsstreker. L. 60 cm.
4. Trolig tofuret skipsfigur med todelte stevner. Figuren ligger rett over nr. 3, slik at sørstevnen krysser kjøllinjen på nr. 1. Skroget smalner av nordover og virker nærmest enfuret lengst i nord. Nordstevnen berører en sprekk i fjellet som kan få den til å virke lukket, men det som er hugget, danner en todelt stevn. Ingen mannskapsstreker. L.57 cm.

- 5-7. Tre vertikale linjestykker, 6, 11 og 6 cm lange. De ligger nord for nordstevnen på nr. 4.
8. 21 cm nedenfor (sørsørøst for) nr. 2. Enfuret skipsfigur med todelte stevner. Figuren ligger opp-ned på fjellet. Antydning av en enkelt mannskapsstrek. Figuren er 31 cm lang.
9. Rett under nr. 8. Enfuret skipsfigur med todelt stevn i nord, ingen stevn i sør. Ingen mannskapsstreker. Denne figuren ligger også opp-ned på fjellet. L.34 cm.

Øyene 5 (Fig. 9)

Dette feltet som bare består av én figur, ligger ca 3 m nord-nordøst for Øyene 4, på sandstein. Felt d hos Andersen (1994). Det måler ca 0,2 x 0,25 m.

Figur 9. Øyene 5. Kalkering.

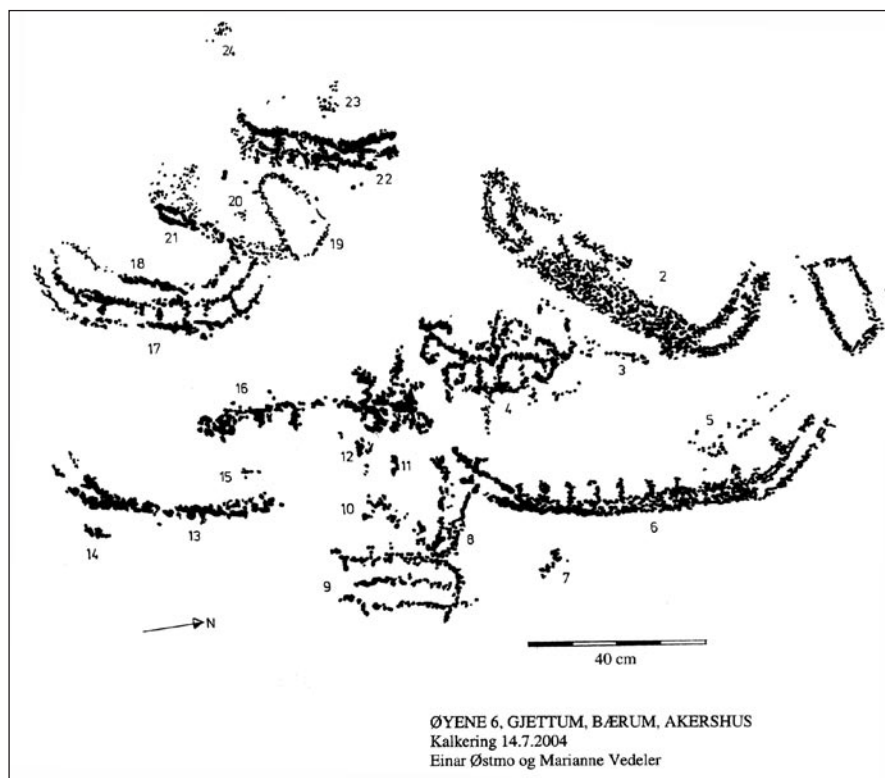
1. Vertikaltstående figur i form av en loddrett linje med krumme armer til begge sider nær begge ender. Det er uvisst hva figuren forestiller. Den ligner et anker, eller kanskje en menneskefigur. Den er hugget med samme punktteknikk som ellers her, og er tydelig og sikker. L. (høyde) 30 cm. Noen enkeltpunkter omkring kan også være hugget.

Øyene 6 (Fig. 10)

Felt e i S.E. Andersen registrering (1994).

Dette feltet ligger på et østvendt, ganske sterkt skrånende sandsteinssvaberg nesten helt nede mot dalbunnen. Den punktvisse huggeteknikken er kanskje enda tydeligere her enn andre steder, og punktene danner stort sett ikke egentlig sammenhengende linjer eller flater. De figurene som noenlunde lett lar seg bestemme er skipsfigurer og fotsålefigurer, mens de øvrige er vanskelig å sette navn på - det blir omtrent som å se figurer i skyene på himmelen. Derfor

kan det også være usikkerhet omkring avgrensningen av de enkelte figurene mot hverandre, og det valg som blir gjort her, kan ikke gjøre krav på å være definitivt. Det finnes også en god del innhuggete enkeltpunkter som ikke danner figurer, bortsett fra det som kan kalles større eller mindre prikkervermer i noen tilfeller. Det kan nok i en del tilfeller være usikkerhet knyttet til identifikasjonen av slike enkeltpunkter, og det kan vel tenkes at vi ikke har fått med alle. Feltet måler ca 2,0 x 1,2 m. Beskrivelsen av dette feltet begynner øverst på berget, og følger så i hovedsak figurene med urviseren.

Figur 10. Øyene 6. Kalkering.

1. Øverst og lengst i nord. Trapesoid figur, kanskje en fotsåle uten tverrstrek, som avtrykk av venstre fot (jallfall dersom den vender nedover i likhet med den sikrere fotsålefiguren nr. 19). L. 23 cm.
2. 8 cm sør for 1. Tofuret skipsfigur med fylt skrog, hugget punktvis. Uten mannskapsstreker. Den sørlige stevnen er tilsynelatende lukket som en løkke, noe som imidlertid like gjerne kan skyldes overskjæring av den linjen over skroget som nevnes nedenfor. Den nordlige er todelt, med en tverrstrek mellom relingsforlengelsen og kjølforglengelsen. Den nevnte linjen på oversiden av skroget fra den sørlige stevnen og omtrent halvveis langs skroget kan høre til skipsfiguren, eller ikke. Denne skipsfiguren er orientert litt annerledes enn de øvrige, idet den ligger med den sørlige stevnen høyere på fjellet enn den nordlige. Det kan tenkes at dette skyldes at man har ønsket å unngå en kraftig sprekk i fjellet, selv om en annen sprekk krysser figuren på skrå litt

- sønnenfor midten. Det er kanskje i sammenheng med denne orienteringen vi skal se det at den nordlige stevnen krummer så sterkt og danner en rett vinkel med skroget. L. 70 cm. Et par huggete punkter ligger mellom 1 og 2.
3. Rett under 2. Uregelmessig linje eller rekke av punkter som umiddelbart forbinder med neste figur. L. 10 cm.
 4. Sør for 3. Sammensatt figur med uvisst tolkning. Figuren består av forskjellige buete linjer, derav to langsgående, samt punkter og prikkssvermer. En av mange muligheter er at det dreier seg om to overlappende skipsfigurer, en enfuret, enkel uten mannskapsstreker, øverst, 36 cm lang, og en med rester av løkkeformete stevner og fire mannskapsstreker, nederst, lengde 31 cm. Figuren er omgitt av 4-6 prikkssvermer, alt etter hvordan man fordeler punktene. L. 35 cm.
 5. 15 cm øst for nr. 2. Langstrakt sverm av minst 40 punkter. L. 25 cm.
 6. 3 cm under nr. 5. Tofuret skipsfigur, trolig med fylt skrog selv om punktene er tettere mot kjøl og reling. Åpne, todelte stevner med en "gren" på hver. 9-10 mannskapsstreker. L. 87 cm.
 7. 7 cm under 6. Sverm av minst 20 punkter. St. m. 8 cm.
 8. Umiddelbart fra sørenden av nr. 6. Uregelmessig figur, nærmest som to konvergerende linjer (og flere mellomliggende punkter) som forbinder nr. 6 og nr. 9. St. m. 17 cm.
 9. Rett under 8. Usikkert tolkbar figur bestående av tre horisontale linjer som forbindes av en loddrett, uregelmessig linje i nordenden. En del spredte punkter omkring. L. 31 cm.
 10. 3 cm vest for nr. 9 og 13 cm sørøst for nr. 6. Sverm av minst 33 punkter. St. m. 10 cm.
 11. 7 cm sør for nr. 6. Tett sverm av minst ni punkter (eller like gjerne uregelmessig linjestykke). St. m. 5 cm.
 12. 5 cm sør for nr. 11. Sverm, evt. tre små svermer, av til sammen minst 17 punkter. St. m. 9 cm.
 13. 35 cm sør for nr. 6. Enkel tofuret skipsfigur med fylt skrog, selv om punkttettheten også her kan se ut til å være større mot kjøl og reling, i likhet med nr. 6. Todelt stevn i sør, nordstevnen kan ikke identifiseres sikkert. Ikke mannskapsstreker. L. 52 cm.
 14. 4 cm øst for sørenden av nr. 13. Uregelmessig linjestykke. L. 7 cm.
 15. 4 cm vest for nordenden av nr. 13. Sverm av syv punkter. St. m. 5 cm.
 16. 15 cm vest for nr. 13. Langstrakt figur av uvisst tolkning, nærmest som en lang, uregelmessig linje med forskjellige "utvekster", flest i nord. Den har retningen, størrelsen og de korte sidelinjene - som eventuelt kunne tolkes som mannskapsstreker - felles med skipsfigurene, men det er allikevel vanskelig å se noen skipsfremstilling i denne figuren. L. 49 cm.
 17. 6 cm vest for nr. 16. Tofuret skipsfigur med todelte stevner. 6-7 mer eller mindre usikre tverrlinjer forbinder kjøllinjen og relingslinjen. Ingen mannskapsstreker. L. 50 cm.
 18. Rett over nr. 17. Buet linje som følger hovedformen av nr. 17. Eventuelt kunne den betraktes som en enkel skipsfigur. L. 38 cm.
 19. 6 cm nordvest for 18. Fotsålefigur uten tverrstrek, venstre fot. L. 21 cm.
 20. 4 cm sørøst for nr. 10. Sverm av minst ni punkter. St. m. 3 cm.
 21. Rett sør for nr. 19. Buet sverm av mange punkter som i sør ligger tett nok til å danne en 11 cm lang nærmest spissoval figur. Figuren kan tolkes som en løst tegnet skipsfremstilling, da eventuelt med todelt stevn i sør. L. 34 cm.
 22. 1 cm vest for nr. 19. Tofuret skipsfigur uten mannskapsstreker, seks løst antydete

tverrstreker forbinder kjøl og reling. Nedenfor kjølen (mot øst) går ca syv ”utvekster”, eventuelt en gjengivelse av roårer? L. 38 cm. Mellom nr. 21 og 22 ligger enkelte spredte, trolig huggete punkter.

23. 4 cm vest for nr. 22. Sverm av minst 24 punkter. St. m. 9 cm.

24. 17 cm sørvest for nr. 22. Sverm av minst 16 punkter. St. m. 6 cm.

Det er som nevnt tidligere funnet og publisert nok et lite helleristningsfelt i dette området, kalt «Gjettum» (Østmo 1990:47 f). Ristningen ligger på et svaberg oppe i lia nedenfor Kolsås, rett nedenfor det jordet som lokalt kalles Bråten. Bergarten synes også her å være sandstein. Feltet består av tre figurer; en enkel oval, fotsåleliknende figur, en eller muligens to uregelmessige skålgroper samt en enfuret skipsfigur med todelte stevner og 13 mannskapsstreker, og en buet linje.

Figur 11. Gjettum, Bærum. Landskapet nedenfor Kolsås med helleristningsfeltene Øyene 1-6.
Foto: M. Vedeler.

Summary

Recent investigation by the authors of six previously little-known rock carving panels at Gjettem in Bærum, Akershus, SE Norway, has brought to light a total of 16 ships, 7 footprints, 8 cupmarks and 13 designs of uncertain identity. All are pecked into the sandstone bedrock with a rough technique similar to that previously encountered at Dalbo, 1 km further north in the same sloping agricultural landscape beneath Kolsås mountain. The largest panel at Gjettem is Øyene 6 with at least 24 different carvings. The Gjettem pictures resemble those at Dalbo sufficiently to probably be of the same age, i.e. mainly from the Pre-Roman Iron Age, thus being among the latest rock art pictures in all of Scandinavia. They were certainly made within the same artistic tradition as those at Dalbo, at a time when the main features of Iron Age farm settlement were in the process of being established.

Litteratur

- Andersen, S.E. 1994. Gj.4. Gjettem nordre, gnr.87, bnr.2, Bærum k., Akershus f. Registrering 31. 08. 1994.
- Bonde, N. 1991. Dendrokronologiske Datierung des Schiffes von Nydam. *Offa. Band 47. 1990.*
- Crumlin-Pedersen, O. & Trakadas, A. 2003. *Hjortspring. A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context.* Ships and Boats of the North. Volume 5. Roskilde.
- Dons, J.A. 1977. *Geologisk fører for Oslo-trakten.* Oslo.
- Dons, J.A. 1996. *Oslo-traktens geologi med 25 turbeskrivelser.* Nesbru.
- Grindkåsa, L. 2004. Spor etter graver og gravminner fra bronsealder. *Nicolay, Arkeologisk tidsskrift* 94:40-49.
- Hagen, A. 1970. Studier i vestnorsk bergkunst. Ausevik i Flora. *Årbok for Universitetet i Bergen.* Humanistisk serie. 1969 No 3.
- Jensen, J. 2003. *Danmarks Oldtid. Ældre jernalder 500 f.Kr.–400 e.Kr.* København. Gyldendal.
- Kaul, F. 1988. *Da våbnene tav. Hjortspringfundet og dets baggrund.* København.
- Kaul, F. 1998. *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography.* Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History 3, 1. Copenhagen.
- Kaul, F. 2003. The Hjortspring boat and ship iconography of the Bronze Age and Early Pre-Roman Iron Age. I: Crumlin-Pedersen, O. & Trakadas, A. (red.) *Hjortspring. A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context. Ships and Boats of the North.* 187-207. Volume 5. Roskilde: The Viking Ship Museum in Roskilde.
- Mandt Larsen, G. 1972. Bergbilder i Hordaland. En undersøkelse av bildenes sammensetning, deres naturmiljø og kulturmiljø. *Årbok for Universitetet i Bergen. Humanistisk serie 1970 No 2.*
- Mandt, G. 1991. *Vestnorske ristninger i tid og rom. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier.* Upublisert doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Marstrander, Sverre 1963: *Østfolds jordbruksristninger.* Skjeberg. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter. LIII. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marstrander, S. 1967. Fra bronsealderens treskjærerkunst. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* XXXI:5-46.
- Marthinsen, L. & Winge, H. 1983. *Asker og Bærums historie.* Asker og Bærum til 1840. Oslo.
- Randsborg, K. 1995. *Hjortspring: warfare and sacrifice in early Europe.* Aarhus.
- Rosenberg, G. 1937. *Hjortspringfundet.* Nordiske Fortidsminder. København.
- Schia, E. 1986. Norges eldste sko. *Viking. Bind XLIX - 1985/86:*59-69.
- Simonsen, M.F. & Grindkåsa, L. 2003. Utgravningen på Jong - spor etter bronsealdermenneskene i Bærum. *Asker og Bærum historielag. Skrift 43 - 2003.*
- Sognnes, K. 1987. *Bergkunsten i Stjørdal 2. Typologi og kronologi i Nedre Stjørdal.* Gunneria 56. Trondheim.
- Sognnes, K. 1990. *Bergkunsten i Stjørdal 3. Hegnaristningane.* Gunneria 62. Trondheim.
- Tauber, Henrik 1988: Danske arkæologiske C-14 dateringer 1987. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1987:* 227-244. København.

- Thrane, H. 1979. Malede vægge. *Skalk* 3:10-13.
- Østmo, E. 1990. *Helleristninger av sørsandinaviske former på det indre Østlandet. Fylkene Buskerud, Akershus, Oslo, Oppland og Hedmark*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke 12. Oslo.
- Østmo, E. 1991. A local ship picture tradition of the Bronze and Early Iron Ages in southeast Norway: new evidence from rock carvings at Dalbo. *World Archaeology* 23(2): 220-232.
- Østmo, E. 1992. *Helleristninger i et utkantstrøk. Bidrag til skipshistorien fra nye jernalderristninger på Dalbo i Bærum*. Varia 24. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Østmo, E. 2003. Da nordboene lærte seg å ro. En teknologisk nyvinning for sjøfarten i tidlig jernalder. *Viking. Bind LXVI*: 7-29.
- Østmo, E. 2006. Skipsmotivet på helleristninger fra jernalderen på Østlandet. I: Arisholm, T., Paasche, K. & Wahl, T.L. (red): *Klink og seil - Festskrift til Arne Emil Christensen*. Norsk Sjøfartsmuseum/ Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo. 57-72.